

A L F Ö L D.

SZÁRAZMALOM ÉS SZÉLMALOM.

LEVÉL MÓRA FERENCHEZ.

Kedves Barátom!

Hetek óta itt fekszik íróasztalomon a *Budapesti Hírlap* november 20-iki száma Madarassy László közös jó barátunk szép cikkével; amely szólt a pusztuló, vagy talán már nem is pusztuló, mert — nálunk legalább — végleg le-tűnt szárazmalomról.

„A malomház és a keringő“ — Madarassy Laci cikke — egy régi tar-tozásomat és még régebbi emlékeimet juttatta eszembe. Hadd rójjam le a tar-tozást e sorokban, amelyeknek végén az is ki fog tűnni, miért intézem Hozzád. Kezdjük azonban az emlékeken.

Jó két évtizede, hogy egy gondtalan vakáció hőségében elvetődtem anyai nagynénémhez, Karátsonyi Miklósnéhoz. A torontál-megyei Beodrán ma is álló tisztes, nemesi kuriájának éveken át csak két vendége volt: Édesanyám és én. Ilyenkor tárva nyitva állottak a máskülönbön gondosan bespalétázott ablakok: a kicsiny vendégszoba, a tágas szalon, a nagynéni intím hálószobája és az almá-riomszamba is beillő vitrinekkel ékes ebédlő. Az udvar felé hosszú, zárt ámbitus épült; ennek egyik zugában ütöttem fel a tanyámat.

Ott böngésztem át a padlásról garmadaszám lehordott régi újságokat, a lepedő nagyságú *Egyetértés* poros kötegeit. Halomra vagdostam belőle ifjúkori tudós-ideáлом: Hermann Ottó cikkeit, parlamenti beszédeit. Jórészt ezekből született meg később az a könyvem, amelyet máig is legjobban szeretek: *Hermann Ottó, Az utolsó magyar polihisztor élete és kora.*

Ez az újságböngészés természetesen csak a tikkasztó hőség és permetező nyári eső óráira esett; egyébként a mezőt jártam, pillangót hajsoltam, bogarát szedtem.

Egyik ilyen bogarász-kirándulás során a falu szélén elhagyottan búslakodó szélmalom-rom árnyékában pihentem meg. Darab ideig elnézegettem Karátsonyi Aladár gróf szép kastélyának élém táruló artisztikus vonásait s amikor beleuntam a kastély távoli szemléletébe, bekukkantottam a szélmalomba.

Poros volt, már nem is nyikorgott. Vitorlájának már csak a nagybálványa meredt az égnek. Sebtyben felvázoltam a szerkezetét — bizony, hiányos vázlat lett belőle, hiszen alig volt már belső kereke is. Mikor azután előkerült a tulajdonosa, a talán még szélmalmánál is ütött-kopottabb Szökeli János — ezt a nevet olvasom 1907 augusztus 26-iki naplómban — kifaggattam a mesterszava-kat is belőle.

Ezzel a gyenge vázlattal és hiányos mesterszótárral jöttem föl ugyanazon év őszén Budapest egyetemére — filozopternek. Egy szép napon azután, nagyot és merészet gondoltam: elküldtem szögyűjtésemet Hermann Ottónak. Az öreg úr pedig — máig is híven megőrzött levelében — meghívott, látogassam meg intézetében, az Ornithologiai Központban.

A „Központ“ — ma *Madártani Intézet* a hivatalos címe — akkoriban a József-körúton, az azóta megszünt Kiss-cukrászda fölött székelt. Tisztikara tudós Hermann Ottón, a Központ tiszteletbeli igazgatóján kívül Csörgey Titusz-ból, a művészi ihletű titkárból, — ma ő az intézet igazgatója — Schenk Jakab

adjunktusból (ma már kísérletügyi igazgató), G r e s c h i k Jenő asszistensből (ma európai nevű anatomus) állott. Mellettük H á m o r i Mihály végezte a gondnoki teendőket s a budapesti kávéházak azidőtájt közismert nagyszakállú ciceroneja, P a r l a g i Béla dolgozott fordítóként. Mindennapos vendége volt a „Központnak“ G a a l Gaston, H e r m a n n Ottónak nemcsak *in ornithologicis*, de *in politicis* is hűséges tanítványa és munkatársa — most, a napokban esett ő is át a hatodik évtized jubileumán. Gyakran fordult ott meg L ó r y József, az első „magyar Brehm“ rovarkötetének szerzője, ritkábban chemelházi C h e r n e l István, a kítűnő magyar ornithologus, H e r m a n n Ottó örökének továbbfejlesztője. Sokat vesztett a magyar tudományos élet, hogy L ó r y is, C h e r n e l is férfikoruk delén dőltek ki.

Ebben a józsefkörúti csöndes laboratóriumban fogadott H e r m a n n Ottó. Első látogatásom eredménye az volt, hogy felbízott: ha már át mondtam, mondjak t-t is: ha egy szélmalom felvettem néprajzilag, járjam be és vegyem fel a többit is. Segítségemre volt jó tanácsa, útbaigazításon felül anyagilag is. Ennek a segítségnek köszönhetem, hogy hamarosan elkészültem a magyar szélmalom monografiájával.

Amikor az első könyvem első példányát letettem H e r m a n n Ottó asztalára: az öreg úr alternatíva elé állított: besegít vagy a Néprajzi Múzeumba, vagy magához vesz a Központba. Ezt az utóbbit kértem — noha a Múzeumkávéház nyelvész-asztala ethnografiai karriert jósolt a számomra. Csakhogy nekem akkor már az őseléttudomány legelhanyagoltabb vadászterülete: a kihalt madarak elnémult világa járt az eszemben. Logikus volt tehát, hogy az Ornithologiai Központ mellett döntöttem, ahol nekivághattam a fosszilis madarak tanulmányozásának.

Neki is vágtam. Máiig sem készültem el vele. Igaz viszonzásul, hogy az ethnografiai karrier is elmaradt.

A szélmalom monografiája után írtam ugyan, üres óráimban, még egy malomkönyvet és néhány apróbb értekezést, de egyre jobban vitt, sodort magával az őszállattudomány, úgyhogy a malmok kiestek, ha nem is érdeklődésem köréből, de programomból. (Aki pedig ellentétet lát paleontologiai és néprajzi érdeklődésem között, annak szíves figyelmébe ajánlom, hogy én a néprajzban is a kihalt, vagy legalább is kiháló szerkezetekkel: a primitív malmokkal foglalkoztam. A modern technika szemüvegén át nézve ezek is fosszilis nyomok, élő kövületek.)

*

Tavaly ősszel azután újra gondolnom kellett a malmokra. Rákényszerített — egy zoologus.

A nemzetközi zoologiai kongresszus egyik estéjét szűkebb kollegialis körben az állatkerti vendéglőben töltöttük. Jobboldali asztalszomszédom B i e r e n s de H a a n, groningeni zoologus egy jókora adag görögdinnye láttána megkérdezte, ehető-e ez a micsoda s mialatt megnyugtató válaszomra a maga adagját várta, beszélgetés közben odavetette: érdekes, hogy nálunk is vannak még szélmalomok.

Megmondtam neki, hogy a béke utolsó éveiben még hétszáz egynehány szélmalomunk kelepelt, ma pedig úgy a tizedére olvadhatott a számuk.

Csodálkozott, hogy mint zoologus ilyen exakt választ tudtam adni kérdéseire, mire ki kellett rukkolnom ifjúkori bűnömmel: megvállottam, hogy valamikor könyvet is írtam róluk. Már t. i. a szélmalomokról.

Erre meg holland kollegám vallotta be, hogy ő viszont tagja a *hollandus malombarátok egyesületének*. Névjegyet cseréltünk és én 1927 szeptember 21-iki keltezéssel a következő levelet vettem csakhamar kézhez:

„A Holland Malom“
Egyesület a németalföldi
malmok fenntartására.

Amsterdam, Heerengracht 540.

Tisztelt Uram!

Dr. Bierens de Haan úr útján megkaptuk az ön címét, aki malombarát és könyvet írt a malmokról. Nem tudjuk, hogy könyve magyar vagy német nyelven jelent-e meg; utóbbi esetben kérnénk egy példányt, amelynek árát szívesen megküldjük, vagy cserébe adjuk érte: *A mi malmaink* című kiadványunkat vagy egyesületünk évkönyveit, amelyekben kifejtjük elvünket: hogy t. i. a gyakorlati cél az esztetikával kart-karba öltve járjon.

Mind a kettő holland nyelven jelent meg.

Szíves válaszát kérve, maradok tisztelettel

Jan den Tex
jegyző.

Természetes, hogy nyomban megküldtem malmos könyveimet, ők pedig viszonzásul megajándékoztak 38 fényképmelléklettel kísért szép könyvükkel. Csakhamar újabb levelet írtak: szervezzem meg idehaza a malombarátokat. A cél nem az, hogy egy-két malmot néma múzeumi példányként őrizzünk meg, hanem az, hogy kiválasztunk néhány típust, ezeknek tulajdonosait állandó anyagi támogatással rávesszük, hogy üzemben tarthassák szélmalmaikat. A csicsergő madár szebb a kitömöttnél; a vígan kelepelő szélmalom is szebb, élő valóság, mint a néprajzi múzeumokban őrzött néma rom.

Sebtiben azt feleltem malombeli barátomnak, hogy megpróbálom. Át is villant bennem a terv, hogy szép, ékes beadványt nyújtok át Hóman Bálint barátomnak, a Magyar Néprajzi Társaság elnökének. Előszedtem tervezett beadványom alátámasztására jegyzeteim közül a *Morning Post* 1923 szeptember 19-iki számát, amely híriül adta, hogy Stokenchurchben társadalmi akciót indítottak a pusztuló szélmalmok megmentésére, a *The Times* 1926 április 1-ei számát — amely jelentette, hogy a sussexi régészeti egyesület védelmébe vette és restauráltatta a Ditchting melletti Sussex Downs malmát — és a *The Illustrated London News* 1926 január 23-iki számát, amely elparentálta az Eastbourne melletti, szélviharnak áldozatul esett Fristons-malmot.

Abban az időben azonban minden percemet a láthatatlan sugarakkal végzett kövületvadászat kísérleti kipróbálása kötötte le s így beadványom nem készült el. Közben kövületvadászati körutam Hollandián át elsodort Londonba. Útközben, Amsterdamban volt ugyan egy napom — de a malombarátokhoz nem mentem el. Nemcsak időm nem engedte, de resteltem volna eredmények nélkül eléjük topanni. Pár nap múlva, Londonban olvastam, hogy 1928 március 26-án a zandami De Grootvorst-malom, amelyben Nagy Péter cár is megfordult, porrá égett. A holland, az angol és a német napi- és hetilapok oldalakat szenteltek ennek a malom-halálnak. Újra eszembe jutott a holland malombarátokkal szemben fennálló tartozásom.

Most pedig, hogy elolvastam Madarassy barátunk érző szívvel, megértő lélekkel megírt cikkét a pusztuló, halódó szárazmalomról, nem tudok tovább várni. Megírtam Neked mindezt abban a hitben és reményben, hogy Te, kedves Barátom, akinek szavát Szeged nemes, a magyar sorsot érezve érző közönsége szívesen meghallgatja, rá tudod venni a város illetékes urait: vásároljanak meg a dorozsmai határ legendás szélmalmai közül egyet, ha futja, kettőt vagy többet is és kezeljék városi üzemként. Örlessék rajta a város cselédeinek lisztjét, örlessenek rajta akár egyebet is is mentsenek meg még vagy egy paprikamalmot is.

A magyar társadalom teherbíró képessége túlon-túl igénybe van véve, de Szeged költségvetése talán még elbir egy ilyen — végső fokon nem is megterhelést, hanem — befektetést.

Debrecenben már egyetlen szélmalom sem áll. Halason, Félégyházán, Körösön is megritkultak. Ha Szeged meg nem ment még egy dorozsmai szélmalmot, akkor nem telik bele tíz esztendő és a magyar rónáról eltűnik az utolsó szélvitorla is. És nem telik bele újabb tíz esztendő: a karcsú malomházak utolsóját is belepi a homok.

Hogy ez a szörnyű nivellálás legalább a szélmalmot el ne sodorja, hogy a magyar múlthoz legalább a vígan kelepelő vitorlák emlékeztessenek, hogy a holland és angol malombarátok is megtudják: *fúj még a szél, forog még a dorozsmai szélmalom*, — ezért írtam meg e levelet.

Hollandus barátainak pedig tudtára adom, hogy nemes törekvésük magyar földi megvalósítását az arra legilletékesebb régésznek, etnografusnak és magyar főrnak, Móra Ferencnek kezeibe tettem le, akit

melegen köszöntök

(Budapest.)

Lambrecht Kálmán.

DOROTTYA AVAGY SZEGED DIADALA.

A szegedi templomtér árkádjaiában mellszobrokra és reliefeken szeretném megörökíteni a magyar tudományosság utöröit és kiválóságait. Csodálatos, hogy azt a munkát, amit boldogabb és a lélekszámra nagyobb nemzeteknél a kiváló férfiaknak egész csoportja végzett, nálunk rendszeren egy-egy embernek köszönhetjük. Irodalomtörténelmünk kezdeténél ott látjuk Toldit, a jogtörténet elején Venczellt, művészettörténelmünk uttörésénél Henszlmant — hogy csak pár nevet említek — a maguk óriási életműködésével. Semmelweiss és Eötvös Loránd nagy neve körül is mennyi kiváló természettudóst csoportosíthatunk. Ez nemcsak az egyetemi ifjuságra bat buzdítóan, amint azt a bolognai, páduai és páviai egyetemek történelmi emlékeiktől gazdag csarnokaiban láttam, hanem monumentuma lesz a mi magyar Alföldünkön is a művelődési gondolatnak.

(Klebsberg Kuno gróf,
Nemzeti Ujság febr. 24.)

A vidéki színházak a szegedi *Városi Színház* ma egészen különleges helyzet foglal el. Míg a többi vidéki városban, egy-egy magánvállalkozó küzd a mostoha anyagi viszonyokkal és az egyre rosszabbodó színházi helyzet nehézségeivel, ad-